

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата юридичних наук, доцента,
доцента кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Новосад (Духневич) Ірини Вікторівни
на дисертацію Мудрака Романа Миколайовича
на тему «Інституціоналізація та функціонування юридичних клінік
у США та Україні: порівняльно-правове дослідження», подану на
здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Право на правничу (правову) допомогу, гарантоване статтею 59 Конституції України, а також відповідними міжнародно-правовими актами у сфері захисту прав людини, може вважатися реально забезпеченим лише за умови існування дієвих інституційних механізмів його реалізації. Юридичні клініки становлять один із таких механізмів, поєднуючи функцію практичної підготовки майбутніх правників із наданням безоплатної правничої допомоги соціально вразливим верствам населення. Проте, попри тривалу історію існування юридичних клінік як в Україні, так і за кордоном, теоретико-правове осмислення їх інституційної природи залишається фрагментарним, а порівняльно-правові дослідження процесів інституціоналізації клінічної юридичної освіти є нечисленними. Це зумовлює безсумнівну актуальність дисертаційного дослідження Р. М. Мудрака.

Актуальність теми посилюється також євроінтеграційними процесами, участю України в реалізації Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова», а також завданнями адаптації національної системи правничої освіти й безоплатної правничої допомоги до стандартів держав – членів Європейського Союзу. У цьому контексті звернення автора до досвіду Сполучених Штатів Америки, де клінічна юридична освіта є визнаним елементом системи юридичної освіти та інструментом забезпечення доступу до правосуддя, є методологічно

виправданим, оскільки дає змогу виявити універсальні закономірності інституціоналізації, які не залежать від типу правової системи, а також ті особливості, що зумовлені належністю України до континентальної, а США – до англо-американської правової сім'ї.

Не менш важливим є те, що дисертаційне дослідження виконано в умовах, коли збройна агресія проти України, руйнування соціальної інфраструктури та зростання чисельності осіб, які потребують безоплатної правничої допомоги, актуалізують потребу в перегляді ролі юридичних клінік – від допоміжного елемента освітнього процесу до повноцінного суб'єкта системи доступу до правосуддя. Дисертація виконана в межах науково-дослідних тем кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету (державні реєстраційні номери 0118U003550 та 0122U000626), що засвідчує її системний, а не кон'юнктурний характер.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи та їх новизна.

Дисертація Р. М. Мудрака є однією з перших у вітчизняній юридичній науці спроб комплексного порівняльно-правового дослідження інституціоналізації юридичних клінік, що само собою підвищує цінність отриманих результатів.

Мета дослідження – здійснення комплексного порівняльно-правового аналізу процесів інституціоналізації та функціонування юридичних клінік у США та Україні – є чітко сформульованою та послідовно реалізованою через систему з дванадцяти взаємопов'язаних завдань, що охоплюють як теоретико-методологічний, так і емпірично-порівняльний рівні дослідження. Об'єкт і предмет дослідження є коректно визначеними, логічно узгодженими між собою та відповідають обраній науковій спеціальності.

Належний рівень обґрунтованості наукових положень забезпечено застосуванням широкого арсеналу методів наукового пізнання. Провідну роль у дослідженні відіграє порівняльно-правовий метод, використаний для

зіставлення нормативних засад, організаційних механізмів, освітніх моделей і рівнів інституціональної зрілості юридичних клінік двох держав. Історико-правовий метод дав змогу простежити генезу клінічного руху, а метод моделювання – розробити авторську методику оцінювання інституціональної зрілості та сформулювати концепцію подальшого розвитку юридичних клінік в Україні.

Джерельна база дослідження є достатньо репрезентативною для формулювання достовірних наукових висновків: вона охоплює 174 найменування, серед яких – нормативно-правові акти України, документи Американської асоціації юристів, стандарти акредитації юридичних шкіл США, акти Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, а також праці провідних вітчизняних і зарубіжних теоретиків права та дослідників клінічної юридичної освіти.

Наукова новизна дисертації є незаперечною й полягає, зокрема, у тому, що вперше в українській правовій науці розроблено авторську концепцію юридичних клінік як об'єкта правової інституціоналізації та авторську методику визначення рівня їх інституціональної зрілості на основі системи нормативних, організаційних, функціональних, професійних і легітимацийних критеріїв, а також здійснено комплексне порівняльне оцінювання рівня інституціональної зрілості юридичних клінік України та США. Удосконалено наукові підходи до визначення юридичної клініки як багатофункціонального соціально-правового інституту та підходи до адаптації американського досвіду з урахуванням особливостей національної правової системи. Набули подальшого розвитку наукові положення щодо періодизації становлення юридичних клінік в Україні та у США.

Структура та зміст основних положень дисертаційної роботи.

Дисертація має логічно побудовану структуру, підпорядковану меті, об'єкту, предмету та завданням дослідження. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, чотирьох розділів (тринадцять

підрозділів), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків; загальний обсяг – 216 сторінок, з яких основний текст становить 181 сторінку.

Перший розділ дисертації присвячено теоретико-методологічним засадам інституціоналізації юридичних клінік. У ньому здійснено ґрунтовний аналіз категорій «правовий інститут» та «інституціоналізація», виявлено ознаки правового інституту (предметна визначеність, внутрішня системність, функціональна самостійність, нормативна завершеність, соціальна обумовленість, організаційна забезпеченість) та обґрунтовано авторський підхід до визначення етапів інституціоналізації – від виникнення соціальної потреби до досягнення інституціональної зрілості. Розділ виконує функцію методологічного фундаменту всього дослідження.

Другий розділ присвячено інституціоналізації та функціонуванню юридичних клінік в Україні. Автором детально проаналізовано передумови виникнення клінічного руху після проголошення незалежності України, роль Асоціації юридичних клінік України в його організаційному оформленні, чинну нормативну базу (Типове положення про юридичну клініку закладу вищої освіти України, Стандарти діяльності юридичних клінік України), а також основні напрями функціонування українських клінік – освітній, консультативний, правозахисний і правопросвітницький.

Третій розділ присвячено дослідженню процесів інституціоналізації юридичних клінік у США. Автор простежує еволюцію американської моделі від перших експериментальних форм клінічного навчання до сучасної розвиненої системи, інтегрованої у структуру юридичної освіти та професійного регулювання, здійснює авторську періодизацію цього процесу та аналізує роль Американської асоціації юристів у формуванні стандартів клінічної освіти.

Четвертий розділ, що є підсумковим, містить безпосередній порівняльно-правовий аналіз моделей юридичних клінік США та України за нормативними, організаційними та функціональними критеріями, оцінювання

рівня їх інституціональної зрілості на основі авторської методики, а також обґрунтування напрямів удосконалення інституціоналізації юридичних клінік в Україні з урахуванням можливостей адаптації позитивного зарубіжного досвіду.

Висновки дисертації є змістовними, логічно узгодженими з результатами кожного розділу та відповідають меті й завданням дослідження.

Практичне значення одержаних результатів.

Практичне значення дисертаційного дослідження виявляється у декількох площинах: нормотворчій – як основа для вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності юридичних клінік; освітній – для модернізації освітніх програм підготовки правників та розроблення навчально-методичних матеріалів із дисциплін, зокрема «Теорія держави і права», «Юридична деонтологія», «Порівняльне правознавство»; безпосередньо у діяльності юридичних клінік – через розроблену модель оцінювання рівня інституціональної зрілості; а також у діяльності Асоціації юридичних клінік України та суб'єктів системи безоплатної правничої допомоги.

Практичне впровадження результатів дослідження підтверджується відповідними документами: довідкою про впровадження в діяльність юридичної клініки Західноукраїнського національного університету від 20 травня 2026 р. № 126-29/1249, актом впровадження в адвокатську практику (адвокат Ганущин О. Б., м. Тернопіль) від 19 травня 2026 р. та довідкою Науково-дослідного інституту публічного права від 10 червня 2026 р. № 3/498, що свідчить про реальну затребуваність висновків дисертанта.

Повнота відображення наукових положень дисертації в опублікованих автором працях.

Основні наукові результати дисертаційного дослідження висвітлено в 13 наукових публікаціях автора: 6 статтях у фахових виданнях України, 1 розділі закордонної колективної монографії, 1 статті в зарубіжному періодичному виданні та 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях,

проведених упродовж 2017–2026 років, зокрема на конференціях, присвячених реформуванню правової системи України та новаціям юридичної освіти. Це свідчить про послідовну апробацію результатів дослідження в науковій спільноті протягом тривалого часу, а не одномоментну підготовку публікацій напередодні захисту.

Дотримання академічної доброчесності.

Посилання на використані в роботі джерела оформлено відповідно до чинних вимог; запозичені ідеї та положення інших авторів належним чином атрибутовано, а їх використання здійснено з дотриманням вимог законодавства про авторське право та наукову етику. Порушень академічної доброчесності, а саме плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації наукових результатів, у дисертації не виявлено. У структурній частині роботи здобувач прямо зазначає, що використовував Claude (Anthropic) для пошуку та первинного опрацювання наукових джерел, систематизації нормативно-правової бази, а також виявлення й виправлення граматичних, орфографічних та стилістичних помилок, після чого провів ретельний перегляд усіх матеріалів, здійснив їх критичну оцінку та вніс необхідні корективи, взявши на себе повну відповідальність за достовірність, точність і остаточний зміст дисертаційної роботи. Таке відкрите зазначення меж застосування допоміжного інструменту відповідає сучасним вимогам академічної етики.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження.

При цьому окремі положення дисертації видаються дискусійними або потребують уточнення з боку автора, на чому вважаю за потрібне зупинитися нижче.

1. Порівняльно-правовий метод, застосований автором як провідний (підрозділ 1.4, с. 67–74), передбачає зіставлення моделей юридичних клінік держав, що належать до різних правових сімей – континентальної (Україна) та англо-американської (США), з істотно відмінними традиціями юридичної освіти, професійного самоврядування адвокатури та організації системи

правничої допомоги. У роботі це методологічне застереження позначено лише стисло. Було б доцільно, щоб дисертант під час захисту детальніше обґрунтував критерії порівнюваності обраних моделей і межі коректності висновків, отриманих на основі їх зіставлення.

2. У третьому розділі (підрозділ 3.1, с. 111–123), присвяченому історико-правовим засадам формування юридичних клінік у США, запропоновано авторську періодизацію інституціоналізації американської моделі. Проте критерії, на основі яких визначено хронологічні межі між виокремленими періодами, викладені менш чітко, ніж відповідні критерії періодизації українського клінічного руху (підрозділ 2.1). Уточнення єдиних методологічних засад періодизації для обох досліджуваних моделей підвищило б порівнянність отриманих результатів.

3. Аналізуючи організаційні механізми функціонування юридичних клінік США (підрозділ 3.2), автор слушно відзначає диверсифікованість джерел їх фінансування. Утім у роботі недостатньо розкрито конкретні фінансово-правові механізми такої диверсифікації (грантове фінансування, ендавменти, програми Legal Services Corporation, фінансова підтримка Американської асоціації юристів) та можливості й обмеження їх запозичення в умовах бюджетного фінансування закладів вищої освіти України. Поглиблення цього аспекту посилює практичну цінність запропонованих дисертантом рекомендацій щодо ресурсного забезпечення українських юридичних клінік.

4. Розроблена авторська методика оцінювання рівня інституціональної зрілості юридичних клінік (підрозділ 1.4) є самостійним і цінним науковим результатом. Разом із тим у дисертації не проведено її зіставлення з наявними міжнародними підходами до оцінювання якості надання правничої допомоги та доступу до правосуддя (зокрема індикаторами, що використовуються Радою Європи та Організацією економічного співробітництва та розвитку). Таке зіставлення дало б змогу точніше визначити місце авторської методики серед наявного міжнародного інструментарію та посилити її верифікованість.

5. У висновках до четвертого розділу (с. 187–190) дисертант обґрунтовує напрями вдосконалення інституціоналізації юридичних клінік в Україні, серед яких – посилення ролі юридичних клінік у системі доступу до правосуддя. Водночас залишається не до кінця розкритим питання про співвідношення цієї пропозиції з чинною системою суб'єктів надання безоплатної правничої допомоги, визначеною Законом України «Про безоплатну правничу допомогу», зокрема про те, чи передбачає авторська концепція зміну правового статусу юридичних клінік як суб'єктів такої системи, чи обмежується вдосконаленням наявних форм співпраці.

Ці зауваження радше окреслюють напрями для подальшого наукового пошуку, аніж ставлять під сумнів уже отримані результати, і жодним чином не применшують загальної високої оцінки роботи.

Загальний висновок про дисертаційну роботу.

Дисертаційна робота Мудрака Романа Миколайовича «Інституціоналізація та функціонування юридичних клінік у США та Україні: порівняльно-правове дослідження» є завершеним, самостійним і концептуально цілісним науковим дослідженням, у якому на основі широкої джерельної бази та застосування адекватної методології здійснено комплексний порівняльно-правовий аналіз актуальної проблеми сучасної юридичної науки. Отримані результати мають істотне теоретичне значення для розвитку загальної теорії права та теорії правових інститутів, а також вагоме прикладне значення для вдосконалення правничої освіти й системи забезпечення доступу до правосуддя в Україні.

Викладене дає підстави для висновку, що дисертація Мудрака Романа Миколайовича на тему «Інституціоналізація та функціонування юридичних клінік у США та Україні: порівняльно-правове дослідження» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та практичним значенням здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам пункту 10 Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Мудрак Роман Миколайович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного
права Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Ірина НОВОСАД (ДУХНЕВИЧ)

